

„Amit a mű üzen, s amit a szöveg felkínál”

Az újraolvasott Móricz (előadások és tanulmányok)

Özel fél évszázada annak, hogy Nyíregyházán létrejött a tanárképző főiskola, az a szellemi műhely, amely a keleti végek szellemi, kulturális felemelkedését hivatott szolgálni. Annak keretében pedig a magyar irodalmi tanszéknek jutott a leghangúlyosabb szerep a régió hagyományainak tudatosításában, fölmutatva az azokban rejlő egyetemes értékeket, bekapcsolva azokat az országos szellemi áramkörbe.

Jánosi Zoltán 2004-ben megjelent *Nyírfatűz* című kötete átfogó képet nyújt azokról a törekvésekről, eredményekről, amelyeket a nyíregyházi irodalomtörténészek nagyjaink – Bessenyei György, Kölcsey Ferenc, Krúdy Gyula, Ratkó József, Váci Mihály, Végh Antal, Galambos Lajos – életművének kutatásában értek, figyelemre méltó, értékes művekkel, tanulmányokkal járultak hozzá az említett alkotók munkásságának jobb megismeréséhez, értelmezéséhez. Margócsy József és Kátóna Béla sokoldalú és rendkívül gyümölcsöző kutató tevékenysége jelentette e folyamat termékenyítő és tudományos igényt szabó kezdetét, amely a maiak munkássága révén igazi szellemi műhelyként jeleníti meg az itt folyó magas szintű oktató és kutató tevékenységet.

A kezdetektől rendszeressé váltak a tanszék által vendég és helyi előadók közreműködésével szervezett tudományos értekezletek. A folyamat legutóbbi eseménye a Móricz Zsigmond születésének 125. évfordulója alkalmából szervezett konferencia volt. Az ott elhangzott előadásokat a Nyíregyházi Főiskola *Az újraolvasott Móricz* címmel önálló kötetben is közzé tette. Margócsy Klára a könyv előszavában Móricz Zsigmond szabolcs-szat-

NYÍREGYHÁZA,
2005

mári kötődéseinek vázlatos elősorolása mellett szól a meghívott Móricz-kutatókhoz eljuttatott szándékról: „...az ismertebb vagy kevésbé olvasott Móricz-művek elemzését, újraolvasását kértük. Olyan friss olvasatokat, amelyek joggal kelthetik fel az érdeklődők figyelmét, hogy [...] a konferencián hallottak alapján ők maguk is kialakítsák a maguk Móricz-olvasatát.”

I.

Görömbei András akadémikus a Móricz-értelmezés sarokkövei közt említi azokat az alapélményeket, amelyeket klasszikus írónk a szülői házból, a szülőföldről vitt magával. Köztük elsődlegesen említi az édesanyjától örökölt „istenérzést”, a protestantizmus Biblia-centrikusságát. Munkássága meghatározó eleme lett a nemzeti elkötelezettség, az a felismerés, hogy „reális nemzeti önismeret nélkül nincs nemzeti jövő, s hogy az írónak tehetsége minden elemével ezt az önismeretet kell mélyíttenie, gazdagítania”. Ugyancsak a szülőföld örökségéként kell számon tartanunk azt az erkölcsi jót, a nagyfokú szociális és morális érzékenységet, amely – Schöpflin Aladár szavaival – „írói magatartásának alapvonása” maradt. Írói munkássága „az emberlét egyetemes érvényű vizsgálata és megítélése” jegyében bontakozik ki, „az irodalmat a nemzet lelkiismeretének tekintette”.

Az 1948 utáni időszak irodalomértelmezésében, az ideológiai szempontok előtérbe kerülését követően „a távlatosító esztétikai észrevételek háttérbe szorultak”. A Móricz-

értékelés másik végletes megnyilvánulása az a leértékelés, miszerint életműve korszerűtlen, „nemigen járul hozzá jelenbeli önmegértésünkhöz”. Mindkét táborral szemben állt Czine Mihály, aki Móricz Zsigmond életművének nemzeti önismereti értékeit emelte ki. Az új olvasatok, húzza alá Görömbei András, „nem cáfolják Czine Mihály Móricz-képét, hanem új szempontokkal gazdagítják azt”. A tanulmány a második részében ez új, pozitív irányba elmozdult értékítéletekről tanúskodó példák-
kal igazolja állítását.

Örök vitatéma, hogy mily elvárásokkal közeledjünk, értékeléseinket mily szempontok szerint formáljuk, fogalmazzuk meg az írói alkotásokkal szemben. Móricz Zsigmondról lévén szó, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a kritériumokat, amelyeket – Cséve Anna tanulmányában idézi az írónak a *Nyugat* jubileumi nagygyűlésén elhangzott szavait – ő maga fogalmazott meg: „Mi kötöttük össze a mese világát a való élettel... Mi már egyetlen valóságnak az élet valóságát tekintjük, anélkül, hogy lemondanánk az eszményekről és költői magasságokról, amelyek az élet valóságát a kozmikus törvények közé iktatják. De mi ezt a valóságot nem a Sinai hegyen akarjuk kijelentésben kapni...” Azaz: az élet valóságghú ábrázolása, eszmények közvetítése, a költői megfogalmazás, megjelenítés hármas egységét hangsúlyozza.

Móricz Zsigmond indulásakor, pályája első szakasza értékelésekor nem kisebb nagyságokra hivatkozhatunk, mint Ady Endre, a már említett Schöpflin Aladár, Németh László, akik valós érdemei, értékei, valós esztétikai alapú megítélés szerint becsülték/bírálták alkotásait, elhelyezve őt a korabeli irodalmi élet értékrendszerében.

Halálát követően megnyílt a lehetősége, hogy a lezárult életmű esetében történjék ugyanez. A politikai változás azonban elmulasztotta, elsikkasztotta ennek esélyét! Helyette ideológiai szempontok kerültek előtérbe, a szocialista realista irodalmi kánon a Móricz Zsigmond által megfogalma-

zott elvárások közül csak az elsőre koncentrált, az „egyetlen valóságnak az élet valóságát tekintjük” írói törekvése, sőt azt is eltorzítva, osztályszempontú érdekei szerint kifogatva kívánta manipulálni az irodalmi köztudatot. Mennyire ellentétes ez Móricz Zsigmond irodalmi programjával: „mi ezt a valóságot nem a Sinai hegyen akarjuk kijelentésben kapni”. Az 1948 utáni értékelés ennek ellenére, a maga kreálta Sinai hegy magasságából értékelte át, fogalmazta meg a maga elvárásait az irodalommal szemben. Ez súlyos károkat, torzulásokat okozott Móricz-képünk formálódásában. Következményeire a kötet tanulmányaiban több utalás történik.

„A hajdani Móricz-kanonizáció legfőbb motívumai a lukácsi esztétika realizmusértelmezése, valamint a népi mozgalom szociális és etikai elvárásrendszerének afirmációi voltak” (Beke Judit). „...realizmusát egyoldalúan a társadalom ábrázolásában, naturalizmusát pedig elsősorban a korabeli közízlés által is alantásnak tartott tárgyak tematizálásában látta a marxista irodalomtörténet” (Gintli Tibor). A boldog ember értékelésében eluralkodó, a „célzatos jelentésadás”-ra koncentráló igyekezetben a „szociális indíttatásúnak vélt kritikai szándék alapján az interpretációk nagy része az alkotást a Horthy-korszak politikai rendszerének szatirikus bírálataként értékelte” (Baranyai Norbert).

Ezzel az osztályszempontú megítéléssel szegült szembe Czine Mihály, aki – *A magyar irodalom története* (1965) című monográfia Móricz-fejezetének zárszavaiban – Móricz Zsigmond fentebb idézett szavaival egybecsengően összegezte az író életművét méltató tanulmányát: „az életet szinte »lélegző« elevenséggel rögzíti a papíron. Realista, tele költői látomásokkal; az életnek nemcsak a fonákját, a színét is ábrázolta. A kevesek közül való volt [...], aki a huszadik században is megőrizte a poézist.” Helyét a népi irodalom vonulatában jelölte meg, kihangsúlyozva nemzeti elkötelezettségét.

Egymással lényegében és tartalmában szembenálló értékrendek és irodalmi kánonok – ha a fizika törvényeit vesszük alapul – törvényszerűen kioltják egymást. Azt a vélekedést azonban mégsem fogadhatjuk el, hogy „az a forradalmi-népképviselési elveket preferáló fejlődési sor és értékrend, amelyet a Nagy Péter–Czine Mihály-féle Móricz-életmű-interpretáció sugallt vagy sulykolt, mára teljesen elvesztette érvényét és hitelét” (Margócsy István). A kettő összemosása elfogadhatatlan! Miként lehet egyenlőségjelet tenni két olyan ellentétes irányú törekvés és szándék közt, mint amilyen a két irodalomtörténész Móricz-értékelésében rejlik?

II.

Ha az eddigi Móricz-interpretáció mára elvesztette érvényét és hitelét, hol keressük a Móricz újr olvasásához biztató, az iránta való érdeklődés felkeltéséhez vezető utat? Realitásként kell elfogadnunk, hogy Móricz Krúdyval, Máraival, Kosztolányival szemben „perifériális helyzetbe került”? Tényként kell kezelnünk a Beke Judit tanulmányában megidézett Esterházy Péter megállapítását, miszerint „minden kétséget kizáróan nagy íróról van szó, akit nem olvasunk”? Elgondolkasztató kérdések. Vajon milyen tények, felmérések vezethettek e súlyos megállapításokhoz? Az irodalomtörténeti tanulmányok száma és tartalma? A kiadott könyvek listája és példányszáma? A könyvtári kölcsönzések statisztikája? Az ex cathedra-állításokra a kötetben nincs magyarázat.

A Móricz-konferencia és -kötet épp ezért tekinthető kiváló kezdeményezésnek és nagyon fontos cselekedetnek, eseménynek. Előadói/szerzői a maguk érvrendszerével kívánják a kérdést kimozdítani erről a mélypontról. „Úgy tűnik, hogy Móricz életműve kezd kiszabadulni abból a purgatóriumból, amelyet, mint minden maradandó műnek, az első tündöklés évtizedei után neki is el kell viselnie [...] a móriczi mű is csak ennek tüzeiben tisztulhatott meg azoktól a közhelyektől, amelyek igazi értékeit elfedték.” Tverdota György a kiszabadítás útját is megjelöli: „Érzékeny szemmel, felfedező kedvvel kell végiglátogatnunk műveit, nyitottnak kell maradni az iránt, amit a mű üzen, s amit a szöveg felkínál.” Adott egy olyan vonal is, amely ez utóbbi vizsgálatot tekinti járható, eredményre vezető módszernek: „A nyolcvanas-kilencvenes évektől számítható kritikai »fordulat«, mely felváltotta a korábbi, elsősorban a művek valóságreferenciáját vizsgáló realista olvasást egy alapvetően a szövegvilágok nyelvi létesítésére reflektáló kérdésésre” (Baranyai Norbert). Ugyanebben az irányban látja, keresi az új olvasási opció kibontakozásának lehetőségét Beke Judit is, amikor „a művészi nyelvhasználatban létesülő többértelmű valóság elmélyült vizsgálatá”-ban jelöli meg.

Az okok, a perifériára sodródtság eredőinek kutatásában azonban nem volna szabad megfélekedni arról a nagyon fontos tényezőről, hogy globalizálódó, haszonelvű, érdekcsoportok uralta világunkban a humán műveltség csökken, leértékelődik, az irodalom, a történelem mind kevesebbet érdekel, a szellemi és kulturális életben súlyos értékválság tapasztalható. Továbbá arról az örök emberi morális és etikai eszményeket romboló törekvésekről sem, amelyek alapintézményeinket, iskoláinkat ássák alá, amikor a deviancia elfödi a szép, a jó, az igaz személyiségépítő, gondolkodásunkat és érzéseinket gazdagító szándék érvényesülési útját. Hol vannak azok az évek, amikor például a magyar filmgyártás magyar remekművek sorozatát vitte mozivászra, a tévék képernyőjére?! Íróink közül nagyon kevesen vallják magukénak, feladatuknak Móricz Zsigmond alkotóművészetének fentebb idézett vezérfonalát: „reális önismeret nélkül nincs nemzeti jövő, [...] az írónak tehetsége minden elemével ezt az önismeretet kell mélyíteni, gazdagítani”. Az sem tekinthető mellékes jelenségnek, hogy az irodalmi közvélemény, a divatos toplisták milyen irányban mozdulnak el. Meghatározó jelentőségű az író-kultúrpolitika-olvasó triász viszonyrendszerének alakulása, amiként

könyvkiadóink hangsúlyozottan profitorientált törekvése, beállítottsága is. De ne csupán a negatív jelenségekre utaljunk! Mindenkor adott volt, hogy az idők múltával természet-szerűleg változik az emberek érdeklődési köre, elvárása az irodalommal szemben: az új történelmi/társadalmi helyzetben az emberek az irodalmi művekben is a maguk legakutabb, legégetőbb kérdéseire keresik a feleletet, azon alkotások számíthatnak sikerre, amelyekben a választ is föllelhetik.

A klasszikus írók műveiben jelen levő örök emberi értékek azonban időtlenek. Ezt az időtlenséget, ezt az ellenszét legyőző erőt keresik és hangsúlyozzák az e kötetben közölt tanulmányok.

III.

Segítségükkel magunk is közelebb kerülhetünk a műhöz, elmélyedhetünk az írói műhely titkaiban, megállapításaikból – akkor is ha elfogadjuk, akkor is ha vitatjuk azokat – tájékozódási pontokat szerezhetünk a magunk véleményének megformáláshoz. A szövegközpontú elemzések mellett hangsúlyt kap a fikcionalitás, a mítoszteremtés, a lélektani sajátosságok, az életrajzi vonatkozásoktól függetlenített megítélés és sok más, Móricz Zsigmond alkotásaira jellemző írói eszköz és eljárás.

Legelmélyültebbeknek, leghatásosabbnak, a felvállalt ügyet legjobban szolgáló írásoknak azokat a tanulmányokat értékeljük, amelyek az „amit a mű üzen, s amit a szöveg felkínál” egységében elemzik Móricz általuk kiválasztott alkotását, szemben azokkal, amelyek – nevezzük talán napjaink divatos értékelési referenciájának – „egy alapvetően a szövegvilágok nyelvi létesítésére reflektáló kérdezésre” koncentrálnak.

Ebben a kontextusban *A boldog ember* (Baranyai Norbert) és az *Erdély-trilógia* (Márkus Béla) elemzéseit érezzük a legelmélyültebbnek, legösszetettebbnek, oly irányjelzőnek, mely a leginkább buzdít a mű olvasására, elvezet bennünket annak jobb megértéséhez,

befogadásához, „kiszabadítják” azokat a rájuk ragasztott klisék rabságából, rámutatnak azokra impulzusokra, amelyek Móricz Zsigmondot a regények megírására készítették.

Baranyai Norbert „a Horthy-korszak rendszerének szatirikus bírálataként” aposztrofált regény életrajzi és szociológiai elemek, a benne megtestesített példázat, az elbeszélés mitikus vonalainak felfejtésével jut el, vezet el bennünket annak felismerésére, hogy „életnek elbeszélése révén nemcsak egyszerűen a múlt újraalkotására vállalkozik a főhős, hanem arra, hogy e teremtő cselekedet révén embertársainak elvesztett boldogságát állítsa helyre [...] alkotó szerepe a közösség egészének boldogságáért munkálkodó, újjáteremtő-újjáalakító üdvözítő szerepével azonosítódik”. S ez már nem csak a harmincas évek ügye, messze túlmutat azon. Ez teszi *A boldog ember* „a modern próza egyik remekművévé”.

Márkus Béla trilógia-elemzése nem csupán a keletkezéstörténet fonalát fejt fel a regény megírása ötletének a megszületésétől a realizálódásig. Köré és mögé rajzolja a XVII. század történelmi hátterét, valamint azt az életreményt és hitet adó szimbolikus erőt, amelyet a nagy fejedelem sugárzott magából: „a Romániához került erdélyi magyarság élni akarását jelentette, öntudatra serkentő, önerősítő példaként szerepelt. A valóságos impérium megteremtésének, az autonómia kivívásának reményét tartotta fenn.” A tanulmány szerzője rendkívül elmélyült tudásanyag és tájékozottság birtokában bontja ki gondolatait, értelmezi a történelmi példa máig ható kisu-gárzását. Rámutat arra, hogy az Erdély-trilógia azonban korántsem csak Erdélynek szólt, Móricz Zsigmond a német terjeszkedéstől veszélyeztetett Magyarország, a kibontakozás, az új irányultság útkeresésétől inspirálva, indítatva nyúlt vissza a XVII. századi Erdély legnagyobb fejedelméhez: „politikájának alap gondolata: rendet teremteni. Megragadni a legelső pillanatot, amint építeni lehet és elkezdni a jövő megteremtését.” Miért épp rá gondolt? Az író maga felel rá: „az Árpádok óta Bethlen Gábor az egyetlen magyar fejedelem, aki a magyar koncepciót érzi és cselekszi. [...]

Nemzeti hős. A magyar jellem s a magyar érték legfőbb reprezentánsa.” Benne látta azt a hőst, „aki evvel a néppel nagyot tudott alkotni”. Hogy kora – korunk – méltatlan az eléje tárt példa követésére, az kor bűne, nem az író lelkiismeretét terheli.

A könyv, a benne oly sokrétűen fölvetett gondolatok, megközelítések kérdések özönét veti fel bennünk. Magunkat szegényítjük, fosztjuk meg, ha továbbra is olvasatlanul hagyjuk porosodni a könyvespol-

cainkon, könyvtáraink raktáraiban sorakozó Móricz-köteteket. A nyíregyházi konferencia és a közzé tett tanulmányok akkor érik el vállalt céljukat, ha az egyéni érdeklődéssel felkeltésen túlmenően az irodalmi közvéleményben, a közösség tudatában is figyelmet keltenek iránta, ha viszonyulásunkban hoznak igaz fordulatot Móricz Zsigmond életműve megbecsülésében, elismerésében, értékelésében.

MÁRIÁS JÓZSEF

Egy kistelepülés emlékezetének tanulságai

Móricz Zsigmond nyomában Zagyvarékason

Egy-egy kisebb köz-
ség lakói számára
különösen kiemelt je-
lentőségű, ha a település történelme valami-
képpen kapcsolatba hozható a magyar kultúr-
történet egyik kiválóságával. Teljesen termé-
szetes, hogy ilyen esetben a helyiek közössé-
gi identitásának szerves részét képezik azok
a törekvések, melyek az alkotó személyiségről
való emlékezésnek a folyamatos fenntartására
irányulnak. Épp ezért azoknak a monográ-
fiáknak, melyek az alkotói életút, illetve a mű-
vészi teljesítmény településhez kötődő kap-
csolatait igyekeznek feldolgozni, elsősorban
az a legfontosabb célkitűzése, hogy a község
önértelmezését formálják a múlt feltárása és
az emlékezés által. Szerencsésebb esetben
azonban ezek a kötetek olyan adalékokkal is
hozzájárulhatnak az adott alkotó életművének
vagy művészi mentalitásának a megismerésé-
hez, amelyek a szűkebb regionális érdekelt-
ség túl is képesek olvasókat megszólítani.

Nem is annyira az olvasottak újszerűsége,
hanem sokkal inkább a közölt írások váloga-
tása és elrendezése miatt válhat ilyen jellegű
könyvvé Zagyvarékas községnek a Móricz
Zsigmondra emlékező kötete. A Serfőző Si-

ZAGYVARÉKAS KÖZSÉG
ÖNKORMÁNYZATA, 2005

mon által szerkesztett
munka négy fejezetbe
rendezve igyekszik azt

körüljárni, hogy Móricz Zsigmond miképpen
kapcsolódott a kistelepülés történetéhez.
A kötet felét kitevő első fejezet azokból a Mó-
ricz-alkotásokból ad válogatást, amelyek vala-
milyen módon kötődnek Zagyvarékashoz
vagy annak környékéhez. Ezt követően jó-
részt Móricz által írt különféle dokumentu-
mok (levelek, hivatalos beadványok stb.) má-
solatait veheti szemügyre az olvasó, melyeket
a harmadik részben irodalmi, nyelvészeti té-
májú tanulmányok, beszédek, hozzászólások
sora követ. Végezetül a kötetet egy néhány
lapnyi fotó-összeállítás zárja, mely Móricz
zagyvarékas kötődéseinek fontosabb szereplőit,
illetve az íróról való helyi megemlékezé-
seknek az alkalmait jeleníti meg.

A különböző „műfajok” ellenére a kötet
egyes fejezetei között sokkal több az össze-
függés, mint az első pillantásra tűnhet.
A tanulmányokat tartalmazó harmadik egy-
ség számos írása részletekbe menően tisztá-
zza, hogy Móricz miképpen kötődött
Zagyvarékas településéhez, míg a másik há-
rom rész tulajdonképpen ezeket a kapcsola-

tokat hivatott illusztrálni. Persze az összefüggések értelmezése akár meg is fordítható: eszerint a zagyvarékesi élményekből táplálkozó novellák, a községhez kötődő fontosabb kordokumentumok megértését segítik elő a különböző szövegtípusokat interpretáló írások. Mindenesetre a tanulmányok alapvetően két szempontból próbálják megközelíteni Móricz Zsigmond Zagyvarékához való kötődését: egyfelől az életút eseményeinek helyi kötődéseire hívják fel a figyelmet, másrészt pedig azt igyekeznek feltárni, hogy a móriczi szövegek közül melyek és milyen módon hozhatók összefüggésbe a zagyvarékesi élmények világával.

A legrészletesebben ennek a feladatnak Kultsárbarna Károly írása (*Móricz nyomában – Zagyvarékason*) igyekszik megfelelni, aki – ha nem is mindig világosan követhető logika szerint, de – mindkét kérdésre választ keres. Egyrészt anekdotákkal színesítve részletesen bemutatja azokat a történeteket, amelyek során Móricz nevelt lányának, Litkei Erzsébetnek a fia, Imre a településre került nevelőszülőkhöz. Ennek során részletezi Móricz látogatásainak fontosabb eseményeit, a falubeliekhez való személyes viszonyulását és a velük folytatott beszélgetéseket is. Másrészt pedig kissé vázlatosan érintve ugyan, de számba veszi azokat a fontosabb Móricz-műveket is, amelyek jórészt ezen találkozások nyomán láttak napvilágot. A harmadik rész írásai Kultsárbarna bevezetőjét követően ezeket a kötődéseket részletezik vagy világítják meg más nézőpontból. Különösen érdekessé válnak az elemzés megállapításai, ha az olvasó összeveti azokat a már említett Móricz Imre vagy mások némileg szubjektívebb visszaemlékezéseivel: ennek a megközelítésnek megfelelően pedig a szövegek nem tekinthetők lezártak vagy különállónak, hiszen egymással is párbeszédben állnak, illetve egymást kiegészítve járulnak hozzá a minél teljesebb kép megrajzolásához.

A kötetben szereplő írások válogatása ily módon – reflektálatlanul bár, de – azokat a kérdéseket állíthatja a móriczi életmű meg-

értésének középpontjába, amelyek az utóbbi időkből az irodalomtudomány számára is egyre meghatározóbbá váltak az író műveinek értelmezésekor. Móricz műveit ugyanis hosszú ideig szinte kizárólag a realista prózatorekvések reprezentánsaként közelítették meg, s így az egyes alkotások befogadása kapcsán sokszor csupán olyan kérdések foglalkoztatták az értelmezőket, amelyek a szövegek (ön)életrajzi geneziséket kutatták. Természetesen tagadhatatlan, hogy Móricz alkotásainak többsége valamilyen megtörtént szituáción, valós eseményen alapszik, azonban sok tekintetben épp az válik érdekessé, hogy egyrészt a szövegen kívüli valóságból eredő tapasztalatok miképpen válnak egy fiktív világ részeseivé, másrészt pedig hogy e kettős – referenciális és nyelvi – meghatározottságú és egymástól immár szétválaszthatatlanul létező világok miképpen határozzák meg az alkotás egészét és annak befogadását. Bár a *Móricz Zsigmond nyomában Zagyvarékason* című kötet elsősorban az életrajzi adalékok feltárása alapján igyekszik kapcsolatot teremteni a művek világa és a kistelepülés története között, azonban – ahogyan arra már korábban is utaltam – a különböző szövegtípusok együttes szerepeltetése és dialógusa rámutathat arra, hogy Móricz alkotásai sokkal összetettebb jelentéseket foglalhatnak magukba életrajzi események pusztán írásba foglalásánál. A kötet elolvasása ugyanis pontosan azzal szembeesítheti az olvasót, hogy a tanulmányokban, kordokumentumokban feltárt események, élmények vagy épp egy vidékre jellemző nyelvjárás miképpen transzformálódik olyan novellák többletjelentéseket hordozó nyelvi világainak részévé, amelyek többségét a magyar prózairodalom kiemelkedő alkotásai között tarthatjuk számon mind a mai napig. Ennek köszönhetően pedig Zagyvarékas község emlékező kötete nemcsak a település lakóinak jelenthet érdekes olvasmányt, hanem mindazok számára is, akik akár a móriczi prózát kedvelő olvasóként, akár az életművet vizsgáló értelmezőként érdeklődnek az író alkotásai iránt.

BARANYAI NORBERT

A Hajdúság költője

Hiány és bűség. Kertész László emlékezete

Kertész László idén
ünnepelte volna

HAJDÚBÖSZÖRMÉNY,
2006

tő életében fennálló vi-
déki társadalmi helyzet-
ről, kitérnek a hatvanas

hetvenedik születésnap-
ját. Tényleges életideje ennek csupán a fele. Fiatal élete, harmincöt éve mégis elég volt, hogy Hajdúböszörmény egyik legismertebb és legkiemelkedőbb személyisége legyen. Az volt ugyanis már életében, és az ma is. Kertész László munkássága érettségi tétel a Bocskai István Gimnáziumban, mint a régióból származó és a múltban ott alkotó irodalmi alakok, írók, költők egyike. Születésének évfordulója alkalmából napvilágot látott *Hiány és bűség. Kertész László emlékezete* címmel a gimnázium gondozásában az első olyan kötet, amely megkísérli megrajzolni a költő és tanár arcképét, egyúttal emléket állít a nagy hatású nevelő egyéniségének, és újra felfedezi irodalmi munkásságának becses darabjait.

A kötet terjedelmes részét alkotják azok a visszaemlékezések, amelyek a Kertész nemcsak irodalmi, hanem politikai, közéleti és kulturális szerepének jelentőségét hangsúlyozzák, jóval túlmutatnak tehát a pusztán irodalmi elemzéseken. Megtudhatjuk például egyes pályatársak, évfolyamtársak, barátok részletes beszámolóiból, hogy milyen szerepet vállalt a fél évszázada lejátszódott 1956-os forradalomban, képet kaphatunk továbbá a gimnáziumi, majd egyetemi éveit alatt folytatott irodalomszervező tevékenységéről, ezáltal a magyar nyelvhez, művelődéshez, kultúrához fűződő „szerelméről”.

A kötet erénye, hogy nem pusztán a kiváló böszörményi költő irodalmi portréját rajzolja meg, hanem bőszégesen beszámol ennek a térségnek, tehát a vidéki, elsősorban a Hajdúböszörmény köré szerveződő hajdúsági régióknak a kulturális életéről, más kiemelkedő művészek, festők, amatőr filmesek munkájáról is. Sőt egyes írások korrajzot adnak a köl-

tő életében fennálló vi-
déki társadalmi helyzet-
ről, kitérnek a hatvanas
évek kulturális fejlődésén túl a gazdasági, po-
litikai folyamatokra, az oktatás egyes kérdé-
seire is.

A kezdetben felvázolt történelmi kon-
textus egyre szűkül, és az antológia a Ker-
tész László-i életmű értékeit helyezi a
szemlélődés középpontjába. Ezt azonban
a szerző rövid élete és hirtelen halála miatt
csonkának, befejezetlennek tartja az utókor,
a szerző életében is mindössze egy verses-
kötete jelent meg. A gyűjtemény a vissza-
emlékezések, elemzések mellett ezeket a
verseket is tartalmazza megtoldva más, ed-
dig meg nem jelent költeményekkel és pró-
zai írásokkal, vagyis az elemzések tárgyát is
„melléli”, ezáltal még teljesebbé teszi a
Kertész-életmű befogadását.

A barátok, munkatársak és egykori diákok
visszaemlékezései egy összetett, sokféle as-
pektusból vizsgált Kertész-képet rajzolnak
meg, és valamiféle „életrajz” is kibontakozik
ezekből az írásokból: a költő ifjúkoráról, ne-
velőszüleitől, egyetemi éveiről, a böszörmé-
nyi gimnáziumban való tanári pályájáról és
nem utolsósorban a város és a vidék kulturá-
lis fejlődése érdekében tett felelősségteljes
munkájáról olvashatunk.

A kötet a kontextusteremtés után a legis-
mertebb versek (*Dűlőúti szemle, Szerelmünk ez
a föld, Játszom az égen, Fák és agancsok, Mózes*)
értő elemzéseit tartalmazza, egyre közelebb
visz tehát az életmű tényleges darabjaihoz és
annak értékeihez. Az ismert versekről írt ta-
nulmányok alapján világossá válik Madách,
Ady és József Attila megtermékenyítő hatása
egy-egy költemények esetében, emellett a ter-
mészeti környezet megjelenítése által megte-
remtett otthoni világhoz fűződő bensőséges
érzések és a majd minden versben jelenlévő

elmúlásélmény fontos ismertetőjegyei a Kertész-lírának.

Figyelemreméltó az antológiában megjelenő szövegek műfaji sokszínűsége, polifóniája is. A társadalmi és művelődéstörténeti kontextust felvázoló, dokumentatív jellegű kezdő írások után az egyes költeményeket és az egész lírai életművet átfogóan tanulmányozó, elemző szövegek következnek, majd a gyászbeszédek és köszöntőversek is helyet kapnak, melyeknek már nem a szerzője, hanem a címzettje Kertész László. Az irodalmi elemzéseket követik a költőre mint magánemberre vonatkozó emlékezések, személyes hangú beszámolók az egykori gimnáziumi tanítványok, barátok, kollégák részéről.

Az előbb említett többszólamúságot táplálja az eddig „hallgatag” Kertész „megszólalása” is egy vele készített rádióriport írott változatában, valamint önéletrajza, majd az eredeti szándékának megfelelő sorrendben közölt versek és a prózai írások jelenléte által. Költeményeit a legtöbb esetben áthatja bizonyos keserűség, mélabús hangulat, amely többnyire a Böszörmény környéki természetes élővilág szemlélésével indul, majd az elmúlás, a halál baljós jelenlétének fájdalmas konstatálásába torkollik. Sok esetben mindez életrajzi elemekkel is gazdagodik, a nyíregyházi születésű költőt ugyanis nevelőszülők gondozták, tanították Böszörményben, és bár az életet igazából tőlük kapta, az eltaszított gyermek fájdalma és az ezzel együttjáró megbélyegzettség, bűnösségélmény ott bujkál nem egy elejtett költői utalásban.

Kertész lírájában ember és természet harmonikus egységet alkot, illetve a versekben megszólaló hang mintha maga is természeti képződményként artikulálna a költemények gazdag képi világának köszönhetően. Nem ritka az olykor látomássá tágitott táj sem, amelyben vissza-visszatérnek a dűlőút- és akácmotívumok mint a böszörményi táj elmaradhatatlan, kedves tartozékai. A termé-

szettel fenntartott örömteli, munkás viszony mellett a gyász, a halál, az elmúlás is kifejeződik a megszemélyesített, élőlényként reprezentált tájban. Helyet kapnak a mitikus-bibliikus szimbólumok is bizonyos műveiben (Mózes, *Elizeus, József és fia, Péter, Odüsszeusz*), és szintén sok esetben felfedezhetők burkolt társadalomkritikát megfogalmazó, illetve a szülőföldhöz, otthonhoz, hazához való hűséget, hazaszeretet, küzdést vállaló és arra buzdító gondolatok a politikakedvelő költő írásaiban.

Az olykor sodró lendületű, olykor meghitt lassúságú, helyenként naturalisztikus, máskor szürrealisztikus, rövid, egyoldalas költeményeket zárják válogatott cikkei, tanulmányai. Ezek szintén a kötet már említett sokszínűségét eredményezik, mivel megtalálható közöttük a szociografikus jellegű értekezés, amely a Böszörményben élő, különböző társadalmi rétegekhez tartozó emberek helyzetét elemzi, de a nagyvárosi és kisvárosi életforma közötti eltérésekről is tudósít, a város politikai, társadalmi, szellemi arculatát, sőt a böszörményi identitást határozza meg egyes írásaiban, valamint a Kárpátok természeti szépségéről, egy kijevei utazás élményeiről is ír. Mindezek eredményeképpen többféle műfaji keret között változatos kertészi hang szólal meg, és egy többféle aspektusból megvilágított portrét „szemlélhet” az olvasó.

Régóta esedékes volt már ennek az antológiának a megjelenése, mely egyszerre tartalmazza a remekművekben gazdag költői életművet, ezáltal gazdagítja a város kulturális örökségét. Kertész László Hajdúböszörmény és ezen túlmenően a Hajdúság költője, a vidék, a térség ügyeinek egykori ismerője, lelkes tanulmányozója, szervezője, a Bocskai István Gimnázium talán legismertebb, féltve őrzött – sajnos már – történelmi személyisége. Életműve a böszörményi hagyomány fontos táplálója, hatása tehát vitathatatlan. ✎

SZALONTAI JUDIT